

OSÍDLLENIE JUHOVÝCHODNEJ ČASTI TRNAVSKEJ SPRAŠOVEJ TABULE KULTÚROU S MLADŠOU LINEÁRNOU KERAMIKOU

Marek Hladík – Katarína Hladíková – Kristína Piatničková

LINEAR POTTERY CULTURE SETTLEMENT STRUCTURE IN THE SOUTH-EASTERN PART OF TRNAVA LOESS TABLE

Abstract: The aim of this study is an overview of the Linear Pottery Culture settlement structure in the south-eastern part of Trnava loess table. It contributes to our knowledge of the settlement patterns and land use in the Middle Neolithic period. The attention focuses likewise on the settlement density and the interplay between the settlements and the natural environment.

Key words: settlement, settlement patterns, land use, natural environment, landscape.

Trnavská sprašová tabuľa predstavovala územie, ktoré bolo pomerne husto osídlené v rôznych obdobiach (Furmánek – Veliačik – Vladár, 1991; König, 2007; Atlas SSR, 1980, s. 106-107 etc.). Za dôvody, resp. základné činitele determinujúce intenzitu osídlenia v konkrétnom geografickom priestore sa z hľadiska prírodných podmienok (činiteľov prírodného prostredia) považujú hlavne kvalitná pôda, blízkosť vodných tokov a dostatok stavebného materiálu (dreva). Prírodné podmienky na Trnavskej sprašovej tabuli predstavujú (resp. v minulosti predstavovali) optimálny prienik týchto činiteľov.

Naším zámerom nie je detailný rozbor environmentálnych pomerov neolitických sídlisk. Prírodnému prostrediu zachytených neolitických sídlisk venujeme pozornosť predovšetkým s ohľadom na otázku rozloženia sídlisk na juhovýchodnom okraji Trnavskej sprašovej tabule, teda v priestore, v ktorom sa zachytila aj časť sídliska *Horné diely – Opoj* (Hladíková – Piatničková, tento zborník). Primárne je naším cieľom kvantifikovať funkčné prvky (komponenty) sídelnej štruktúry v rovine neživých jednotiek archeologickej kultúry a prispieť k poznaniu ich rozloženia v definovanom priestore, ako aj snaha o interpretovanie v pojmoch živej kultúry (k termínom pozri Kuna, 1991; Neustupný, 1986b, 1994). Základným princípom použitým v práci je analýza vzťahu medzi formálnymi archeologickými dátami a geografickým priestorom – kombinovanie formálnych štruktúr s priestorovou dimenziou (k problematike formálneho a geografického priestoru v archeológii pozri napr. Neustupný, 1996).

PRIESTOROVÉ A ČASOVÉ VYMEDZENIE

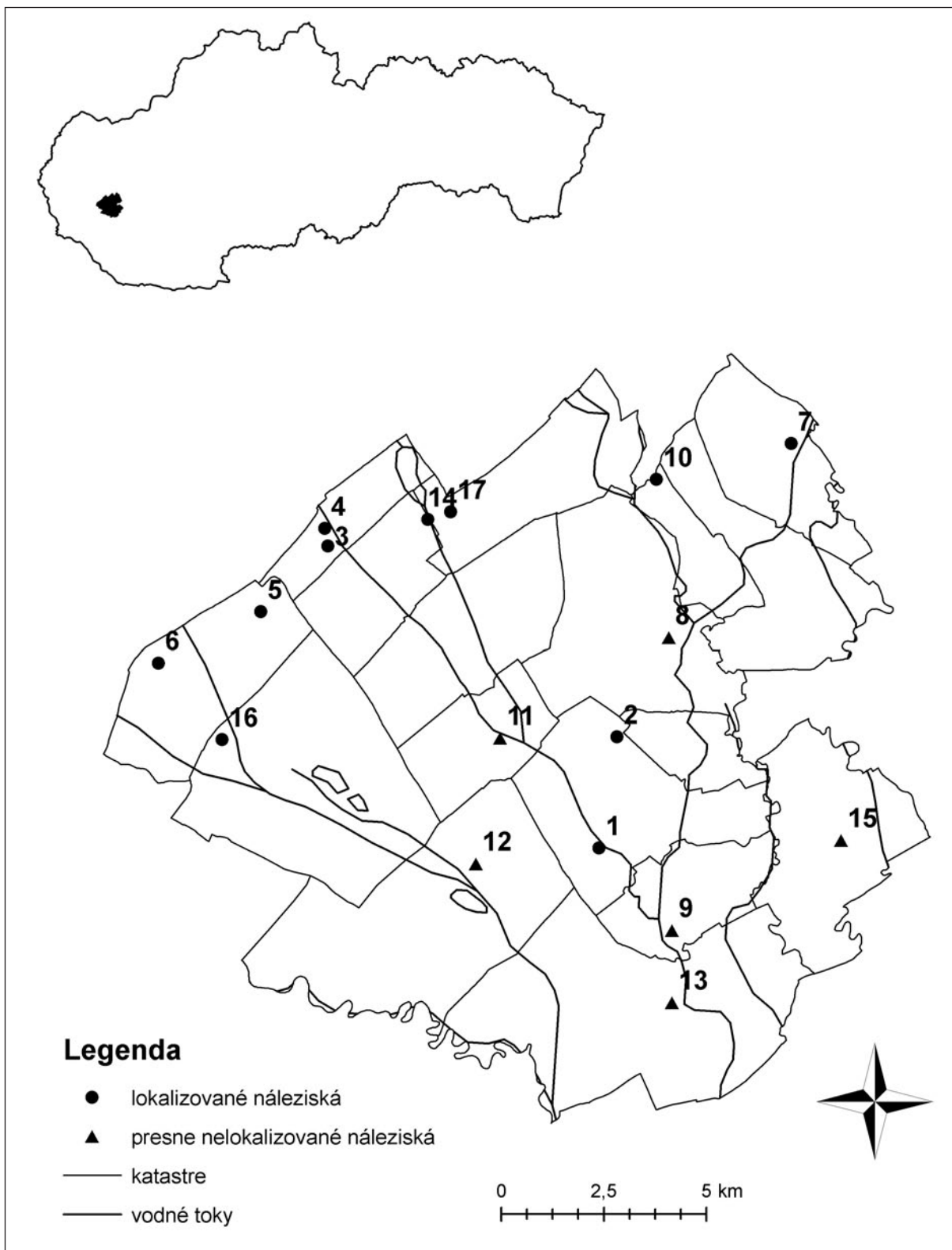
Z hľadiska interpretácie osídlenia (sídelskej štruktúry) skúmaného regiónu v danom časovom úseku je najvýhodnejšie, ak je región jednoznačne vymedzený aj krajinou (Kuna a kol., 2004, s. 464). Pri vyčleňovaní regiónov pre výskum časopriestorových a funkčných vzťahov v osídlení sa za jeden z obecných základov považuje predpoklad, že dané územie predstavuje v určitom zmysle previazaný geografický, ekonomický a sociálny systém (Kuna a kol., 2004, s. 464). Preto región nemožno vyčleniť bez opretia sa o doposiaľ známy stav bádania o osídlení územia širšie poňatého nadregionálneho charakteru (König, 2007, 3). Na druhej strane však musíme mať neustále na zreteli skutočnosť, že práve poznanie hraníc historických sídelných regiónov (komunitných areálov) je jedným z cieľov výskumov priestorových štruktúr archeologických prameňov. Vymedzenie skúmaného priestoru sa v našom prípade odvíja od miesta nálezu novo skúmaného sídliska z katastra obce Opoj (Hladíková – Piatničková, tento zborník). Sledované územie je preto vymedzené umelo. Nepredstavuje uzavretý priestor, ohraničený prirodzenými krajinotvornými prvkami. Napriek tejto skutočnosti však do určitej miery spĺňa ďalšie zo základných podmienok, ktoré sa uplatňujú pri výbere regiónov pre výskum sídelskej štruktúry a jej vývoja. Základom stanovenia hraníc skúmaného priestoru v našej práci sa stal poznatok o lokalizácii sídliska *Horné diely – Opoj* na juhovýchodnom okraji Trnavskej sprašovej tabule. Jadro skúmaného územia preto korešponduje s jej juhovýchodnou časťou. Celkový rozsah vyčleneného regiónu mierne presahuje cez južnú a východnú hranicu Trnavskej sprašovej tabule. Vychádzajúc z vyššie uvedeného, môžeme označiť nami skúmaný priestor ako časť určitého väčšieho regiónu, ktorej špecifikom je väzba na okraj (hranicu) výrazného geomorfologického celku. Nami zvolené ohraničenie záujmového územia preto považujeme za opodstatnené, predovšetkým s ohľadom na cieľ nášho výskumu, ktorým je začlenenie poznatkov získaných pri výskume sídliska v katastri obce Opoj do širšieho priestorového rámca. Záujmová oblasť sa na účely tejto práce vyčlenila ako polygón, ktorý zahŕňa katastre týchto obcí: Abrahám, Cífer-Pác, Čataj, Hoste, Križovany nad Dudváhom, Majcichov, Malá Mača, Opoj, Pavlice, Pusté Úľany, Sládkovičovo, Slovenská Nová Ves, Veľká Mača, Veľký Grob, Vlčkovce, Voderady, Zeleneč (mapa 1). Rozloha takto definovaného priestoru je 225,97 km².

Pri vyčleňovaní skúmaného časového úseku je podobne ako v prípade priestoru rozhodujúce sídlisko *Horné diely – Opoj*. Toto čiastočne preskúmané sídlisko datujeme do obdobia kultúry s mladšou lineárnou keramikou. Keramický materiál pochádzajúci z výskumu sídliska *Opoj* neumožňuje postihnúť detailnejšie relatívnu chronológiu, resp. časový vývoj sídliska (pozri Hladíková – Piatničková, tento zborník). Pri snahe o začlenenie nových poznatkov z výskumu sídliska do širšieho priestorového rámca preto pracujeme v chronologickej rovine s mladšou lineárnou keramikou ako s celkom. Okrem uvedeného je dôvodom tohto postupu aj absencia dostatočného množstva porovnateľne preskúmaných a publikovaných lokalít v nami sledovanom priestore.

PRAMENNÁ BÁZA A STAV VÝSKUMU

Ako pramennú bázu pre archeologické dáta sme využívali publikované práce týkajúce sa dotknutých lokalít a tiež nálezové správy uložené v Archeologickom ústave SAV v Nitre. Zdrojom geografických dát bol predovšetkým projekt Geoportál Úradu geodézie, kartografie a katastra SR a Katastrálny portál, kde sú voľne, prezenčnou formou, prístupné digitálne projekty.

Informácie v publikovaných prácach sú do značnej miery obmedzené len na základné informácie o lokalitách, týka sa to najmä predbežných správ zo záchranných výskumov alebo povrchových zberov v Avansoch (lokality – Cífer-Pác (Kolník, 1975 – 1981; Pavúk – Mináč,

Mapa 1: Juhovýchodná časť Trnavskej sprašovej tabule s vyznačenými hranicami katastrov a dokladmi osídlenia kultúrou s mladšou lineárnou keramikou. (Číselné označenie lokalít na všetkých mapách zodpovedá označeniu v zozname lokalít).

Karte 1: Der südöstliche Teil des Trnava Lössplateaus mit markierten Siedlungen der Kultur mit jüngerer Linearkeramik und mit den heutigen Katastergrenzen. (Die Zahlenfolge der Fundstellen entspricht der Bezeichnung in der Fundortliste).

1977), Zeleneč (Pavúk – Mináč, 1977), Slovenská Nová Ves (Pavúk – Mináč, 1977), Čataj (Cheben – Ruttkay, 1995; Pavúk, 1986). Podrobnejšie informácie – výsledky analýz – poskytujú štúdie zo spracovaných výsledkov výskumov realizovaných v lokalitách Čataj (Pavúk, 1986), Veľký Grob (Chropovský, 1958) a Cífer-Pác (Mlatec, 2000, nepubl. dipl. práca). Nepublikované nálezové správy tiež predstavujú dôležitý zdroj informácií, i keď výpovedná hodnota týchto informácií je rôzna. Väčšinu údajov získaných z nálezových správ týkajúcich sa dotknutého územia tvorili informácie o zberovom materiáli, ktorý pochádzal zväčša od lokálnych zberateľov, ale i zo zberov realizovaných odbornými pracovníkmi. Táto skupina prameňov poskytuje málo relevantné údaje potrebné na detailnejšiu analýzu.

Väčšina evidovaných polôh osídlených kultúrou s mladšou lineárnou keramikou bola zistená práve povrchovým prieskum a zberom v katastroch. Napriek tejto skutočnosti v našej práci pracujeme s takto zistenými náleziskami (v prípade, že poznáme ich lokalizáciu) ako s lokalitami. Lokalitu chápeme ako plochu poskytujúcu dôkazy svojho využívania práve v dobe, z ktorej pochádzajú (pozri Ježek, 2007, s. 525). Prostredníctvom záchranných archeologických výskumov sa zachytil o niečo menší počet lokalít (Cífer-Pác – 2 polohy, Čataj – 2 polohy, Opoj, Slovenská Nová Ves, Veľký Grob, Zeleneč). V katastroch obcí Hoste, Vlčkovce a Voderady zatiaľ nebolo zachytené osídlenie kultúrou s mladšou lineárnou keramikou.

Pre náš výskum predstavuje základnú informáciu, od ktorej sa v zásadnej miere odvíja relevantnosť vyslovených záverov, práve lokalizácia v geografickom priestore. Presnosť tejto informácie predstavovala jeden z najväčších problémov, na ktorý sme narazili už vo fáze kritiky prameňov. Táto skutočnosť je spôsobená predovšetkým charakterom výskumov, akými sa v minulosti podarilo zachytiť osídlenie kultúry s mladšou lineárnou keramikou.

Poloha väčšiny mapovaných nálezísk je lokalizovaná popisne pomocou rôznych krajinných prvkov. V ojedinelých prípadoch, týka sa to hlavne novších výskumov, sú pre potreby lokalizácie využívané základné mapy 1 : 10 000 a presnejšia poloha je vymedzená súradnicami. Časť nálezísk je len orientačne zaradená do konkrétneho katastra obce bez bližšej lokalizácie. Niektoré údaje z jedného katastra obce od viacerých bádateľov z výskumov či z povrchových zberov realizovaných v inom časovom období sme identifikovali ako jednu lokalitu (Abrahám – Hliník, Čataj – Zemianske Gejzove).

Po kritickom vyhodnotení dostupných prameňov sme vypracovali mapu dokladov osídlenia skúmaného priestoru ľuďmi kultúry s mladšou lineárnou keramikou (Mapa 1 – 3). Každá z priestorovo určených lokalít predstavuje jeden archeologický bod, ktorý chápeme v zmysle metódy E. Neustupného (1986a). Archeologický bod považujeme za simplifikovanú reprezentáciu jednotlivých komponentov sídelných areálov, podobne ako P. Dresler a J. Macháček (2008, v tlači). Nelokalizované zbery sme graficky znázornili bodmi v strede obcí. Takto zaznamenané stopy aktivít z obdobia neolitu (konkrétne kultúra s mladšou lineárnou keramikou) neumožňujú kombinovanie formálnych štruktúr s priestorovou dimenziou. Informačná hodnota týchto dokladov spočíva v prispení k poznaniu intenzity neolitického osídlenia na definovanom území.

OSÍDLLENIE A PRÍRODNÉ PROSTREDIE

Pri výbere sídelného areálu pravekého človeka zohrávalo úlohu viacero faktorov. Najdôležitejšie z nich súhrnne podáva napr. E. Neustupný (1986b, 230). Pre nás sú to možno už zanedbateľné faktory, avšak pre pravekých ľudí boli rozhodujúce, pretože zásadne ovplyvňovali výber sídelného areálu. Výber v podstatnej miere ovplyvňovali predovšetkým morfológické (orientácia a sklon terénu, nadmorská výška), hydrologické (vzdialenosť vodných zdrojov, ich

výdatnosť etc.), pedologické (charakter a rozsah pôd) a klimatické (dĺžka vegetácie a maximálne teploty) faktory.

V našej práci sme sa snažili na tieto faktory prihliadať a na základe získaných informácií vyhodnotiť určité zákonitosti platné pre procesy osídľovania uplatňované ľuďom s kultúrou mladšej lineárnej keramiky v nami vyčlenenom priestore. Vzhľadom na to, že sme analyzovali pomerne malú vzorku lokalít osídlených kultúrou s mladšou lineárnou keramikou, vyhodnotenia treba vnímať ako orientačné.

Záujmové územie geomorfologicky patrí do Podunajskej nížiny, celku Podunajská pahorkatina, podcelku Trnavská pahorkatina a pododdielu Trnavská tabuľa (mapa 2). Základným rysom reliéfu je sklon zo severovýchodu na juhozápad v smere prítokov Dudváhu. Nadmorská výška Trnavskej sprašovej tabule nepresahuje 230 m n. m. a sklon terénu je max. 2° (Atlas SSR, 1980, s. 38-39, 53; Čurlík – Šurina, 1998, s. 32).

Z geologického hľadiska kvartérne sedimenty záujmového územia predstavujú pleistocénne spraše a sprašové hliny s vápnitými konkréciami, ktoré dominujú a vystupujú na povrch takmer v celej Trnavskej sprašovej tabuli (Trnka a kol., 1998, s. 163). Skúmané územie tvorí predovšetkým komplex hlinitých eolických spraší v podloží s limnicko-fluviálnymi ílmi a štrkami (riss – würm), ich priemerná hrúbka je cca 18 m – v závislosti od paleogeografických a paleogeomorfológických pomerov, ale aj od disekcie súčasného reliéfu. Komplex sa vyskytuje na fluviálnych štrkoch (würm) alebo priamo na pliocénnych limnicko-fluviálnych sedimentoch (Trnka a kol., 1998, s. 163).

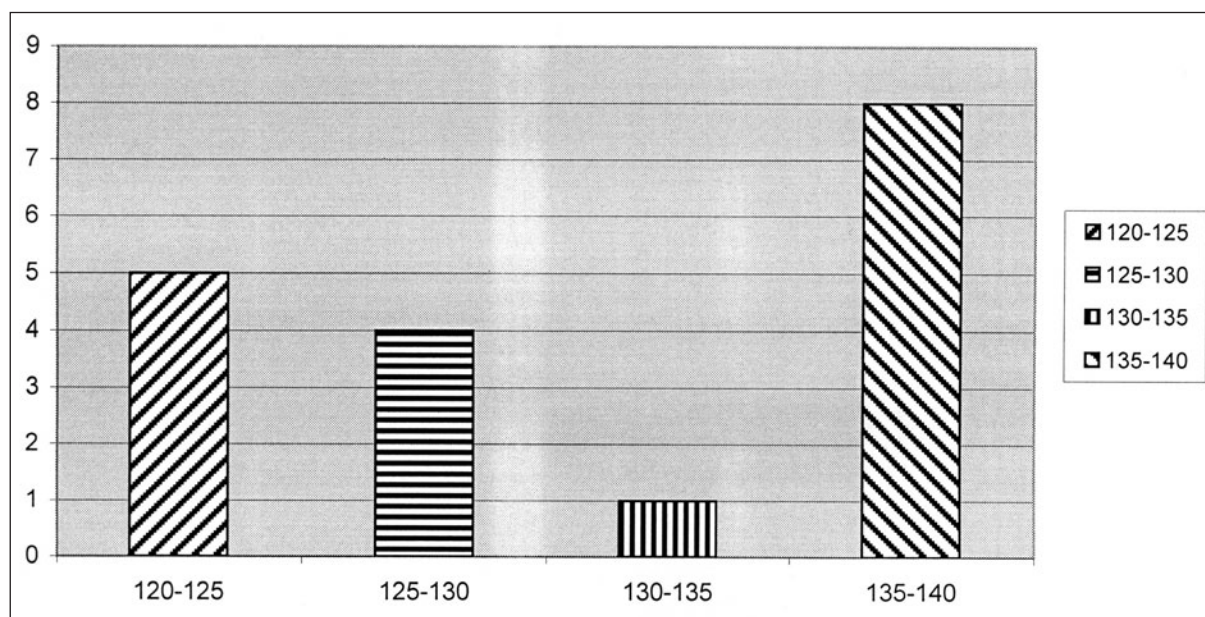
Z pedologického hľadiska sú v rámci vymedzeného územia zastúpené najmä černoze typické karbonátové a černoze typické, ďalej aj čiernice typické karbonátové, černoze čiernicové karbonátové, čiernice glejové, fluvizeme typické karbonátové, fluvizeme glejové, organozeme typické a organozeme glejové nasýtené až karbonátové. Z hľadiska vzťahu pôdných typov a geomorfológie je v skúmanej oblasti výrazný vzťah medzi černozeami a Trnavskou sprašovou tabuľou (mapa 3). Predovšetkým černoze predstavujú pôdy s najlepšou bonitou (Atlas SSR 1980, s. 53).

Najvýraznejším vodným tokom na vyčlenenom území je rieka Dudváh. Dudváh preteká východnou časťou skúmaného regiónu približne v smere sever – juh. V smere severozápad – juhovýchod pretekajú južnou časťou Trnavskej sprašovej tabule výraznejšie pravobrežné prítoky Dudváhu – Gidra, Ronava, Trnávka a Parná (mapa 2).

Z hľadiska klimatických pomerov môžeme oblasť charakterizovať ako teplú, s priemernou ročnou teplotou okolo 9 °C. Čo sa týka zrážok, ročne ich v oblasti Trnavskej sprašovej tabule spadne cca 600 – 700 mm (priemerný ročný úhrn) (Atlas SSR, 1980, s. 64).

MORFOLÓGIA

Z presnejšie lokalizovaných nálezísk sa dala sledovať orientácia svahu približne v polovici prípadov. Na týchto lokalitách boli preferované svahy s orientáciou na južnú stranu, resp. juhozápadnú, rovnako aj svahy so sklonom na východ. Trošku odlišný vzťah k expozícii svahu vykazujú analýzy realizované J. Rulfom (1983, s. 53) v rámci Českobrodskéj tabule, kde boli preferované predovšetkým svahy so sklonom na východ a severovýchod, avšak osídľované sú aj svahy exponované na juh, juhozápad a západ. Detailný rozbor osídlenia kultúrou s mladšou lineárnou keramikou v oblasti východných Čiech poukazuje na preferovanie, zhruba v rovnakom pomere, juhovýchodných (28 %) a juhozápadných svahov (19 %) (Končelová, 2005, s. 661). J. Rulf (1983, 53) na základe komparácie s rôznorodnými údajmi o expozícii svahov sídlisk kultúry s mladšou lineárnou keramikou z oblasti Nemecka, Rakúska a Malopoľska zdô-

Graf 1: Nadmorská výška lokalít v juhovýchodnej časti Trnavskej sprašovej tabule.
Graph 1: Die Höhenlage der Fundstellen im südöstlichen Teil des Trnava Lößplateaus.

razňuje, že odlišná preferencia expozícií svahov je zrejme daná celkovou modeláciou terénu – konkrétnych geomorfologických jednotiek, a preto pravdepodobne nezohrávala až takú veľkú úlohu pri výbere sídelného areálu.

Pri výbere areálu zohrávala dôležitú úlohu aj nadmorská výška. Nadmorská výška u lokalizovaných polôh sa pohybuje v intervale od 124 – 141 m n. m., čo je dané celkovým charakterom južnej časti Trnavskej sprašovej tabule.¹ Priemerná nadmorská výška, v ktorej sú zachytené sídliská kultúry s mladšou lineárnou keramikou, predstavuje v tejto časti hodnotu 132,3 m n. m. (Graf 1). Tento údaj môžeme porovnať so získanými dátami z oblasti Ponitria, kde sa osídľovali polohy situované v o niečo vyšších nadmorských výškach, a to až do 300 m n. m. (Wiedermann, 2001, s. 20), ale aj s údajmi z Čiech, kde sa tieto hodnoty pohybujú v intervale 240 – 300 m n. m. (východné Čechy – 71 % lokalít) (Končelová, 2005, s. 657; Rulf, 1983, s. 51).

Sklon svahu sme neanalyzovali, pretože geomorfologický charakter juhovýchodnej časti Trnavskej sprašovej tabule a výškové hodnoty poukazujú na rovinný, mierne zvlnený povrch s minimálnymi výkyvmi, čo sa týka prevýšenia (Atlas SSR, 1980, s. 40-43, 53). V podstate môžeme zhrnúť, že osídlenie sa tu vo všeobecnosti koncentruje na miernych svahoch.

HYDROLÓGIA

Blízkosť vodných zdrojov predstavovala jednu zo zásadných podmienok, ktorá musela byť splnená pri výbere sídelného areálu. Vo všeobecnosti sa predpokladá, že optimálna vzdialenosť od vodného zdroja bola cca do 500 m (Rulf, 1983, s. 60).

¹ V prípade, že nebola presne stanovená nadmorská výška, vychádzali sme z priemernej nadmorskej výšky katastrov obcí.

V prípade, že sa vodný zdroj vyskytoval ďalej ako 1 km od areálu sídliska, napr. Cífer-Pác – vzdialenosť od vodného toku cca 1,5 km (Pavúk – Mináč, 1977, s. 228), Čataj – poloha Za humnami – vzdialenosť od vodného toku cca 1,4 km, Opoj – vzdialenosť od vodného toku cca 1 km, musíme predpokladať, že v bezprostrednej blízkosti sídliska existoval ďalší, v súčasnosti už neznámy, vodný zdroj. Zároveň musíme brať do úvahy zmeny meandrov a úpravu vodných tokov, ktorá sa vo veľkom realizovala najmä v minulom storočí, a preto regulované toky nezodpovedajú reálnej situácii (meandrovanie tokov), ktorá tu bola v období neolitu. Vzhľadom na to, že toky väčšiny riečok či potokov sú regulované, metrické údaje o vzdialenosti tokov sú značne skresľujúce. Tieto údaje však môžeme jemne korigovať komparáciou súčasného stavu so stavom, ktorý je zachytený na mapách pochádzajúcich z vojenského mapovania a taktiež pomocou ortofotomáp, na ktorých je v niektorých prípadoch viditeľný pôvodný meander. Po takýchto korekciách môžeme konštatovať, že v rámci presnejšie lokalizovaných nálezísk, pri ktorých sa mohla stanoviť vzdialenosť od vodného toku, sa táto vzdialenosť pohybuje v intervale 300 – 600 m od vodného zdroja. Vyčleneným územím prechádza hranica povodí dvoch vodných tokov, Dunaja a Váhu. Väčšina území leží v povodí dolného Váhu. V povodí Dunaja sa nachádzajú dve lokality v katastroch Čataja (Zemianske Gejzovce) a Veľkého Grobu (Za potoky).

PEDOLÓGIA

Pre výber sídelných areálov bol rozhodujúci charakter a rozsah pôd, ktoré boli vhodné na založenie polí (Neustupný, 1986, s. 230).

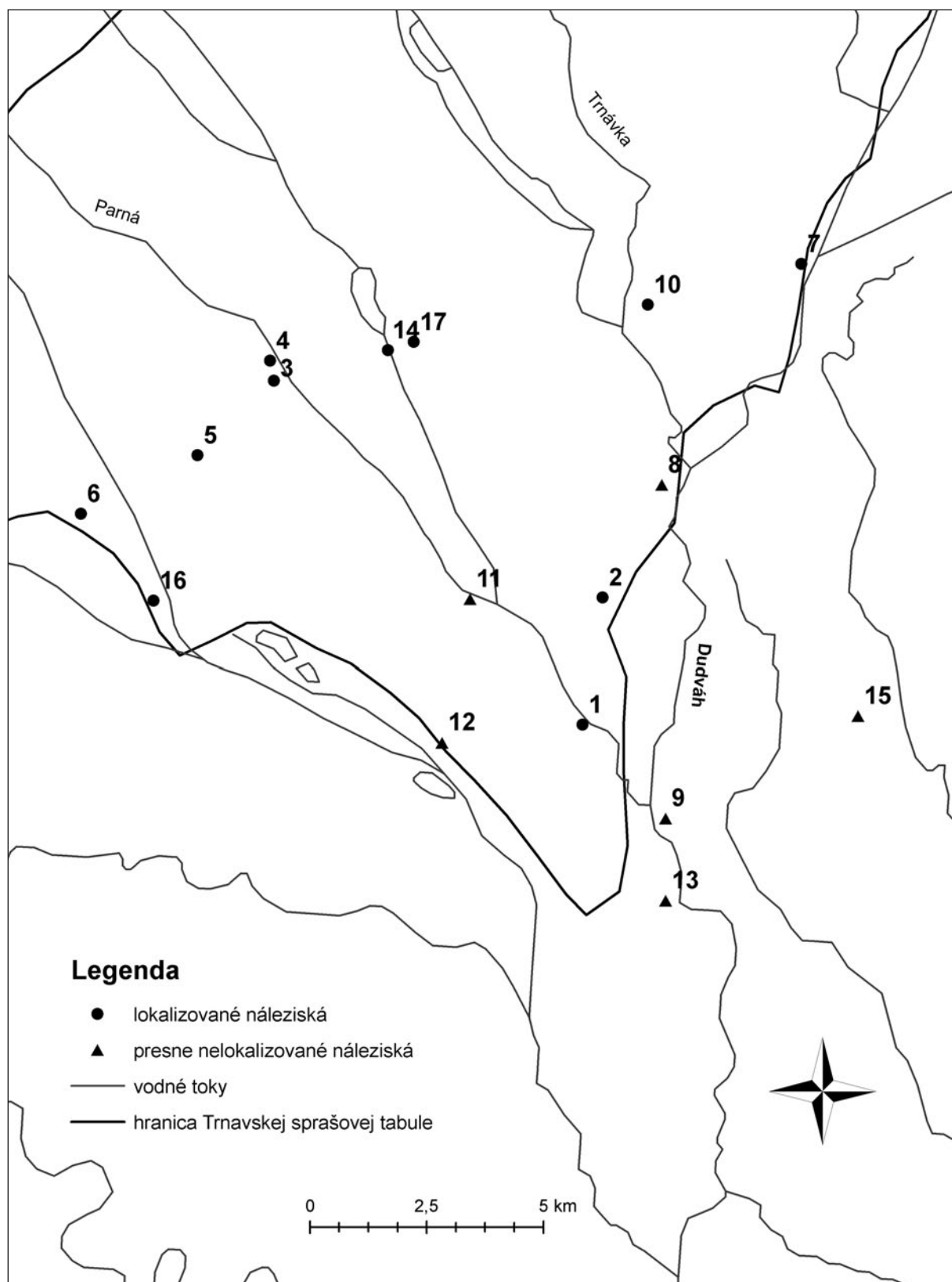
Lokality zo sledovaného územia sú situované prevažne na černozemiach typických karbonátových (mapa 3). Dve náleziská (Abrahám, poloha Nad Plevou; Malá Mača) boli založené v oblasti s čiernicovými karbonátovými černozemami a dve lokality (Sládkovičovo; Veľká Mača) na typických karbonátových čierniciach (Atlas SSR, 1980, s. 70-71; Bako a kol., 1972, s. 375). Predovšetkým černozeme (všetky subtypy) sa podľa úrodnosti radia medzi veľmi úrodné. Vysoká úrodnosť súvisí hlavne s vysokým obsahom minerálov, so zrnitostným zložením a s dobrým štruktúrnym stavom, to znamená, že majú veľmi dobrý vodno-vzdušnotepelný režim, s hlbokým kvalitným humusovým horizontom a s veľmi dobrou činnosťou pôdnych organizmov (Bako a kol., 1972, s. 399). Úrodnosť určitého druhu pôd je však závislá od množstva zrážok (Bako a kol., 1972, s. 401), to znamená, že ak sa černozeme vyskytujú v suchších oblastiach v porovnaní s hnedozemami vo vlhších oblastiach, môže byť práve hnedozem za týchto okolností úrodnejšia.

KLÍMA

Všeobecne sa predpokladá, že v období existencie kultúry s mladšou lineárnou keramikou (atlantik) bolo podnebie teplejšie a vlhšie v porovnaní so súčasnou klímou (Rulf, 1983, s. 40). Nami sledované územie sa nachádza v oblasti, kde sa dnešná priemerná ročná teplota pohybuje okolo 9 °C a ročne tu spadne cca do 600 mm zrážok, to znamená teplý, suchý okrsok s miernou zimou (Atlas SSR, 1980, s. 64).

ŠTRUKTÚRA OSÍDLENIA

Rozloha územia a malý počet archeologických bodov, s ktorými pracujeme v našej práci, sú základnými limitmi pre relevantnosť vyslovených záverov. V sledovanom sídelnom priestore

Mapa 2: Juhovýchodná časť Trnavskej sprašovej tabule s vyznačenou vodnou sieťou a dokladmi osídlenia kultúrou s mladšou lineárnou keramikou.

Karte 2: Der südöstliche Teil des Trnava Lößplateaus mit dem Gewässernetz und mit den Siedlungen der Kultur mit jüngerer Linearkeramik.

sa pokúsime opísať zákonitosti, ktoré sú pozorovateľné v štruktúre osídlenia aj na malej vzorke archeologických lokalít. Vzhľadom na kvantitu vstupných údajov uvedené závery treba chápať ako tendencie k určitým zákonitostiam v správaní sa systému, a nie ako zákonitosti samotné.

HUSTOTA OSÍDLENIA

Na nami sledovanom území bolo zachytených 11 lokalít (komponentov). Do tohto počtu sme nezahrnuli bližšie nešpecifikované polohy lokalít, z ktorých pochádza zberový materiál, v prípade, že v rámci katastra, z ktorého tieto nálezy pochádzajú, je/sú už zaevidovaná/é presnejšie lokalizovaná/é poloha/y s nálezmi patriacimi kultúre s mladšou lineárnou keramikou. Nemôžeme totiž vylúčiť, že tento zberový materiál nepochádza práve z niektorej už evidovanej polohy. Do tohto počtu nie je zahrnutých ani 6 nálezísk, ktoré sa nepodarilo presne lokalizovať (mapa 1). Vzhľadom na rozlohu záujmového územia (225,97 km²) môžeme konštatovať relatívne husté osídlenie južnej, resp. juhovýchodnej časti Trnavskej sprašovej tabule kultúrou s mladšou lineárnou keramikou. Pritom je pravdepodobné, že niektoré blízko seba situované náleziská tvorili jeden komponent sídelného areálu, čo by znamenalo, že počet zistených komponentov by sa znížil (z 11 na 9). Napríklad pri záchrannom výskume v rámci výstavby diaľnice D 61 sa v katastroch obcí Slovenská Nová Ves a Zeleneč zistilo osídlenie kultúrou s mladšou lineárnou keramikou v dvoch polohách na náprotivných brehoch potoka Ronava, ktorý tieto katastre oddeľuje (Pavúk – Mináč, 1977, s. 225-227). Vzhľadom na blízkosť polôh a identický charakter nálezov by sme tu mohli uvažovať o jednom komponente sídelného areálu, rovnako ako v prípade polôh v katastri obce Cífer-Pác: Nad mlynom (Kolník, 1975 – 1981; Mlatec, 2000, s. 7) a D 61 32,2 – 30,6 km (Pavúk – Mináč, 1977, s. 228-229).

DISPOZÍCIA LOKALÍT (KONCENTRÁCIA A DISPERZIA)

V dispozícii dokladov osídlenia kultúry s mladšou lineárnou keramikou vo vymedzenom priestore sa prejavuje predovšetkým vplyv niektorých ekoparametrov. V rozmiestnení lokalít z obdobia neolitu v juhovýchodnej časti Trnavskej sprašovej tabule sa potvrdzuje vo viacerých regiónoch doložená skutočnosť, že hlavný postup osídľovania kultúrou s mladšou lineárnou keramikou viedol pozdĺž vodných tokov (pozri napr. Pavlů – Zápotocká, 1979; Vaškových, 2007), avšak nedajú sa vylúčiť ani kontakty a zoskupenia idúce naprieč vodnou sieťou. Druhou výraznou tendenciou zachytenou v sledovanom priestore je väzba osídlenia skoro výlučne na černoze (mapa 3) (tu však treba brať do úvahy skutočnosť, že černoze sa nachádzajú na viac ako 80 % vymedzeného územia). Poslednou pozorovanou tendenciou je koncentrácia lokalít bezprostredne pri južnej a juhovýchodnej hrane Trnavskej sprašovej tabule. Z celkového počtu 11 lokalizovaných komponentov sa v okolí hranice Trnavskej sprašovej tabule nachádza 5 komponentov (mapa 2). Dispozíciu ostávajúcich komponentov v skúmanom regióne môžeme charakterizovať ako disperznú.

FUNKCIA A VZŤAHY EVIDOVANÝCH LOKALÍT

V prípade väčšiny komponentov zachytených v záujmovom území ide o doklady sídliskových aktivít. Jediným dokladom pohrebných aktivít je hrob skrčenca z Malej Mače. Pri tomto náleze však nepoznáme jeho presnú lokalizáciu ani jeho jednoznačné kultúrne zaradenie. Zle lokalizované nálezy pochádzajúce z povrchových zberov predstavujú stopy sídliskových akti-

vít. Poznanie vnútornej štruktúry sídlisk, funkcie jednotlivých sídelných areálov a genetických či hospodárskych vzťahov medzi nimi (interpretáciu archeologických nálezov v pojmoch živej kultúry) nám neumožňuje stav pramennej bázy. Ani jedno zo sídlisk v rámci sledovaného regiónu sa nepreskúmalo celé.

ZÁVER A DISKUSIA

V rámci mapovania osídlenia kultúry s mladšou lineárnou keramikou v juhovýchodnej časti Trnavskej sprašovej tabule, ktoré bolo vyvolané pozitívnym zistením neolitického sídliska pri záchrannom výskume na stavbe *Samsung Electronics Slovakia LCD Factory – externá infraštruktúra* (Hladíková – Piatničková, tento zborník), sa pozornosť zamerala na zozbieranie informácií z dostupnej literatúry, ako aj z nepublikovaných nálezových správ. Na základe tohto postupu vznikol katalóg obsahujúci 22 lokalít.

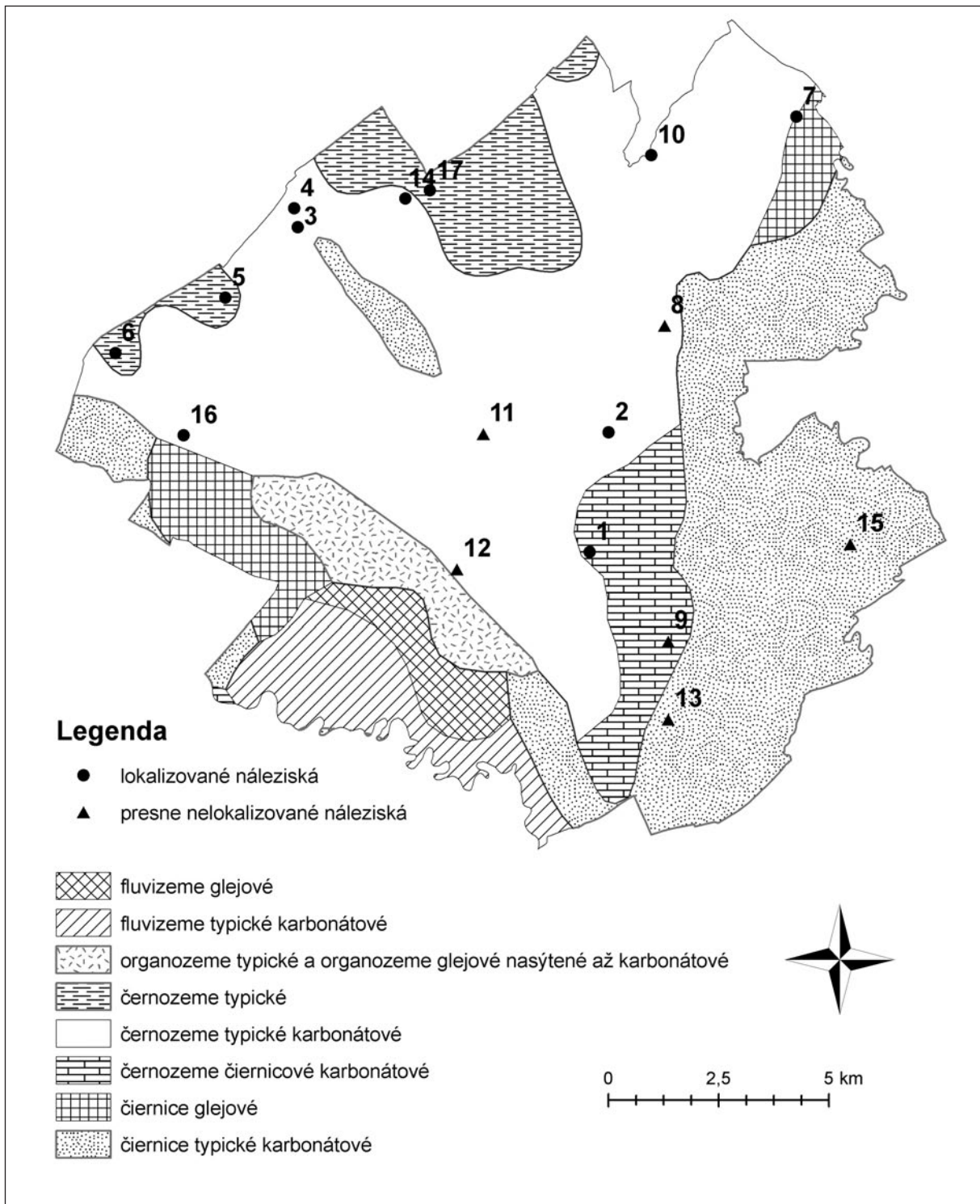
Po kritike dostupných informácií o lokalizácii jednotlivých lokalít boli tieto informácie vnesené do mapy. Lokality uvedené v katalógu, pri ktorých sa nepodarilo zistiť ich presnejšia lokalizácia (ide predovšetkým o zbery), sa do mapy zanesli na stred obce, v rámci katastra ktorej sa zachytili. V prípade, že nelokalizované zbery pochádzali z katastra, na ktorého území sa nachádzali ďalšie presnejšie lokalizované nálezy, sme nelokalizované zbery na stred obce nevynášali, vzhľadom na možnosť, že mohli pochádzať z už lokalizovaných nálezísk. Po kritike prameňov ostalo na mape okrem do stredov obcí graficky znázornených nelokalizovaných nálezov aj 11 archeologických bodov, ktoré predstavujú doterajšími výskumami doložené komponenty rôznych sídelných areálov (mapa 2). Takto vymapované archeologické body tvoria základ pri pokuse o postihnutie niektorých tendencií v spôsobe využívania krajiny a v štruktúre osídlenia kultúry s mladšou lineárnou keramikou.

Vo všetkých prípadoch ide o doklady sídliskových aktivít. Z hľadiska štruktúry osídlenia vymapovanie osídlenia v prvom rade poskytlo ucelenejší obraz o hustote lokalít v sledovanom priestore. Stav výskumu nám neumožnil konkrétnejšie interpretovať vzájomné hospodárske a genetické vzťahy medzi jednotlivými sídliskami. Z hľadiska prírodného prostredia sme pri lokalizácii doložených komponentov sídelných areálov pozorovali predovšetkým tri základné tendencie: väzbu na vodné toky, väzbu na černoze a koncentráciu osídlenia na okraji Trnavskej sprašovej tabule.

Z našich doterajších záverov teda vyplýva veľká intenzita pôsobenia prírodných podmienok na štruktúru sídelnej siete nositeľov kultúry s mladšou lineárnou keramikou. Predložené výsledky však treba v prvom rade chápať v rovine pracovných záverov. Na ich ďalšie verifikovanie je nevyhnutné získať väčší počet relevantných dát. Z pohľadu budúcich výskumov je prínosom našej práce predovšetkým definovanie otázok vyplývajúcich z doterajších výskumov. Ide hlavne o otázku vzťahu osídlenia k hranici Trnavskej sprašovej tabule a o otázku poznania vplyvu hranice povodí Dunaja a Váhu na štruktúru komunitných areálov nositeľov kultúry s mladšou lineárnou keramikou.

Zoznam lokalít

1. Abrahám, okr. Galanta, poloha Nad Plevou: zber M. Hrabě, K. Godovič (č. n. s. 4491/69),
2. Abrahám, okr. Galanta, poloha Hliník: zber J. Pavúk – V. Pavúková (č. n. s. 3863/67), pravdepodobne totožná s polohou Silaše-Háje, zber K. Godovič (č. n. s. 4636/69), a s polohou Hliník pri kóte 138, zber Š. Janšák (č. n. s. 70/57),

Mapa 3: Juhovýchodná časť Trnavskej sprašovej tabule s vyznačením pôdnych typov a dokladov osídlenia kultúrou s mladšou lineárnou keramikou.

Karte 3: Der südöstliche Teil des Trnava Lößplateaus mit den Bodentypen und mit den Siedlungen der Kultur mit jüngerer Linearkeramik.

3. Cífer, okr. Trnava, poloha trasa diaľnice D 61, 26,8 – 27 km: výskum J. Pavúk – V. Mináč (1977, s. 228-229).

4. Cífer, okr. Trnava, poloha Nad mlynom: výskum T. Kolník (1975 – 1981),

5. Čataj, okr. Senec, poloha Za Humnami: výskum I. Cheben – M. Ruttkay (1995, s. 67-69),
6. Čataj, okr. Senec, poloha Zemianske Gejzove: výskum J. Pavúk (Slov. arch. 1986); I. Cheben – M. Ruttkay (1995, s. 67-68); B. Chropovský – J. Hromada (1988, s. 67-68) ,
7. Križovany nad Dudváhom, okr. Trnava, poloha Prídavky: zber V. Kráľovič (č. n. s. 157/61)
8. Majcichov, okr. Trnava-sídlisko: výskum ? (SPS II. 1968, 271).
9. Malá Mača, okr. Galanta, poloha Kiayósdomb: hrob skrčenca , datovanie neolit , zber N. Jassovský (713/56),
10. Opoj, okr. Trnava, poloha Horné diely: výskum J. Hoššo – K. Hladíková – K. Piatničková – M. Comotti (nálezová správa Katedra archeológie FiF UK Bratislava) ,
11. Pavlice, okr. Trnava, poloha Hliník: zber L. Kraskovská (v nálezovej správe uvedené pod názvom Pald a zaradené pod obec Abrahám. Názov Pald sme identifikovali ako staršie pomenovanie obce Pavlice) (č. n. s. 374/1946),
12. Pusté Úľany, okr. Galanta, poloha neznáma – sídlisko: výskum ? (SPS II. 1968, s. 583)
13. Sládkovičovo, okr. Galanta – sídlisko: výskum ? (SPS III. 1969, s. 113-114) ,
14. Slovenská Nová Ves², okr. Trnava, poloha trasa diaľnice D 61 30,1 – 30,2 km: výskum J. Pavúk – V. Mináč (1977, s. 225-228) ,
15. Veľká Mača, okr. Galanta – sídlisko: výskum? (SPS III. 1969, s. 371-372) ,
16. Veľký Grob, okr. Galanta, poloha Za potoky – výskum B. Chropovský (1986, s. 21-38) ,
17. Zeleneč, okr. Trnava, poloha trasa diaľnice D 61 32,2 – 30,6 km: výskum J. Pavúk – V. Mináč (1977, s. 225-228) ,
18. Abrahám, okr. Galanta, poloha Nové Polhony – nelokalizovaná: zber K. Godovič (č. n. s. 9556/81). ,
19. Abrahám, okr. Galanta, poloha parc. č. 419 – nelokalizovaná: zber K. Godovič (zložka 3/20) ,
20. Abrahám, okr. Galanta, poloha neznáma: zber M. Hrabě (zložka 3/12) ,
21. Veľký Grob, okr. Galanta, poloha neznáma: zber Š. Janšák (č. n. s. 263/57),
22. Zeleneč, okr. Trnava, poloha neznáma: zber J. Eisner (Eisner 1933, s. 15).

Do tlače odporučil: Prof. PhDr. Jozef Bátora, DrSc.

LITERATÚRA

- Atlas slovenskej socialistickej republiky. Bratislava, 1980.
- BAKO, J. A KOL.: Slovensko – Príroda. Bratislava, 1972.
- ČURLÍK, J. – ŠURINA, B.: Príručka terénneho prieskumu a mapovania pôd. Bratislava : Výskumný ústav pôdnej úrodnosti Bratislava, 1998.
- DRESLER, P. – MACHÁČEK, J.: Hospodárske zázemí raně středověkého centra na Pohansku u Břeclavi. v tlači.
- EISNER, J.: Slovensko v pravěku. Bratislava, 1933.
- FURMÁNEK, V. – VELIAČIK, L. – VLADÁR, J.: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava, 1991.
- HLADÍKOVÁ, K. – PIATNIČKOVÁ, K.: Nové nálezy kultúry s mladšou lineárnou keramikou z Opoja. In: Zborník FiFUK Musaica, 2009.
- CHEBEN, I. – RUTTKAY, M.: Záchrané výskumy v Cíferi-Páci a v Čataji. In: AVANS 1993, Nitra 1995, s. 67-69.
- CHROPOVSKÝ, B.: Príspevok k problematike neolitického osídlenia západného Slovenska. In: Slov. Arch. 6-1, 1958, s. 21-38.

² Pôvodne časť obce Voderady, v súčasnosti samostatná obec.

- CHROPOVSKÝ, B. – HROMADA, J.: Pokračovanie výskumu kostrového pohrebiska zo 7. – 8. storočia v Čataji. In: AVANS 1987. Nitra, 1988, s. 67-68.
- JEŽEK, M.: Jaroměřsko v raném středověku. In: Arch. Rozhledy 59, 2007, s. 523-570.
- KOLNÍK, T.: Výskum v Cíferi-Páci v roku 1974. In: AVANS 1974. Nitra, 1975, s. 58-60.
- KOLNÍK, T.: Rímska stanica v Cíferi-Páci (výskum 1975). In: AVANS 1974. Nitra, 1976, s. 134-137.
- KOLNÍK, T.: Pokračovanie výskumu v Cíferi-Páci v roku 1976. In: AVANS 1976. Nitra, 1977, s. 167-169.
- KOLNÍK, T.: Ďalšia etapa výskumu v Cíferi-Páci. In: AVANS 1977. Nitra, 1978, s. 128-135.
- KOLNÍK, T.: Výskum v Cíferi-Páci v roku 1978. In: AVANS 1978. Nitra, 1979, s. 142-153.
- KOLNÍK, T.: Výskum v Cíferi-Páci v roku 1979. In: AVANS 1979. Nitra, 1980, s. 106-111.
- KOLNÍK, T.: Ukončenie výskum rímske „stanice“ v Cíferi-Páci. In: AVANS 1980. Nitra, 1981, s. 135-138.
- KONČELOVÁ, M.: Struktura osídlení lidu s lineární keramikou ve východních Čechách. In: Arch. Rozhledy 57, 2005, s. 651-706.
- KUNA, M.: Návrh systému evidence archeologických nálezů. In: Archeol. fórum 2, 1991, s. 25-48.
- KUNA, M. A KOL.: Nedestrktivní archeologie. Praha, 2004.
- KÖNIG, T.: Vývoj včasnostredovekého osídlenia dolného toku Váhu. Dizertačná práca. Bratislava, 2007.
- MLATEC R.: Analýza sídliska kultúry s lineárnou keramikou a železovskej skupiny v Cíferi-Páci. Ne-publikovaná diplomová práca. Nitra : Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Katedra archeológie a muzeológie, 2000.
- NEUSTUPNÝ, E.: Nástin archeologické metody. In: Arch. Rozhledy 38. 1986a, s. 525-549.
- NEUSTUPNÝ, E.: Sídelní areály pravěkých zemědělců. In: Pam. arch. 77. 1986b, s. 226-234.
- NEUSTUPNÝ, E.: Settlement area theory in Bohemian archaeology. In: Pam. Arch. – Supplementum 1, 1994, s. 248-258.
- NEUSTUPNÝ, E.: Polygons in Archaeology. In: Pam. arch. 87. 1996, s. 112-136.
- PAVLŮ, I.: K metodice analýzy sídlišť s lineární keramikou. In: Pam. arch. 68. 1977, s. 5-55.
- PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M.: Současný stav a úkoly studia neolitu v Čechách. In: Pam. arch. 70. 1979, s. 281-318.
- PAVÚK, J.: Záchraný výskum na trase autostrády v Čataji. In: AVANS 1975. Nitra, 1976, s. 177-181.
- PAVÚK, J.: Linearkeramische Grossbauten aus Čataj. In: Slov. Arch. 34-2. 1986, s. 365-382.
- PAVÚK, J. – MINÁČ, V.: Neolitické, eneolitické a stredoveké osídlenie vo Voderadoch a v Zelenči. In: AVANS 1975. Nitra, 1977, s. 225-228.
- PAVÚK, J. – MINÁČ, V.: Sídlisko kultúry s lineárnou keramikou a sídlisko železovskej skupiny v Cíferi-Páci. In: AVANS 1975. Nitra, 1977, s. 228-229.
- RULF, J.: Přírodní prostředí a kultury českého neolitu a eneolitu. In: Pam. arch. 74. 1983, s. 35-95.
- Súpis pamiatok na Slovensku, Zväzok II. (K – P). Bratislava, 1968.
- Súpis pamiatok na Slovensku, Zväzok III. (R – Ž). Bratislava, 1969.
- TRNKA A KOL.: Příroda Trnavy, Trnavská univerzita v Trnave. Trnava, 1998.
- VAŠKOVÝCH, M.: Střední Pomoraví ve starším neolitu. In: Slovácko 49, 2007, s. 129-157.
- WIEDERMANN, E.: Paleoekológia Ponitria v archeologických prameňoch. In: Studia Historica Nitra 9. Nitra, 2001, s. 11-55.

Zusammenfassung

Die Besiedlungstopografie der Kultur mit jüngerer Linearkeramik in dem südöstlichen Teil des Trnava Lößplateaus

Die neu entdeckte Siedlung „Horné diely – Opoj“ bei Trnava (Hladíková – Piatničková, in diesem Band), führte zu einem Versuch, die Besiedlungstopografie der Kultur mit jüngerer Linearkeramik in dem südöstlichen Teil des Trnava Lößplateaus zu erarbeiten. Die Basis für unsere Arbeit war eine Aufnahme der Informationen aus der Fachliteratur, wie auch aus den bis jetzt unveröffentlichten Grabungsdokumentationen. Es wurde ein Katalog mit 22 Fundstellen zusammengestellt.

Auf diesem Wege gewonnene Informationen wurden systematisch analysiert und verifiziert. Die Lokalisation der einzelnen Fundstellen wurde in einer Verbreitungskarte festgehalten. Bei Fundorten, deren Lokalisation nicht ganz gesichert war (vor allem bei den Oberflächenfunden), wurde einfach die geographische Mitte der entsprechenden Gemeinde genommen. Falls es überhaupt keine genauen Angaben gab, wurde der Fundort gar nicht in der Karte aufgenommen. Nach der Quellenkritik war es möglich mit 11 archäologischen Punkten zu arbeiten, welche die Komponente verschiedener Siedlungsarealen darstellen (Karte 2). Die dadurch gewonnene Topografie der archäologischen Punkte bildet die Basis für ein Versuch die Tendenzen in der Landbenutzung und in der Besiedlungsstruktur der Kultur mit jüngerer Linearkeramik zu verfolgen, wobei die Besiedlungskartierung vor allem ein gutes Bild der Besiedlungsdichte des südöstlichen Teiles des Trnava Lößplateaus darstellt. Die gegenseitigen genetischen und wirtschaftlichen Verhältnisse zwischen den Siedlungen können zwar momentan nicht rekonstruiert werden, dennoch konnten bei der Lokalisation der bekannten Komponente der Siedlungsarealen drei elementare naturräumliche Tendenzen beobachtet werden: 1) die Abhängigkeit der Siedlungen von der Fliessgewässernähe, die Siedlungen erstrecken sich meistens auf den Schwarzerdeböden und die Besiedlung konzentriert sich vor allem am Rande des Trnava Lößplateaus.

Zum Schluss konnte noch eine große Wirkungsintensität der Naturbedingungen auf die Besiedlungsmusterstruktur der Träger der Kultur mit jüngeren Linearkeramik beobachtet werden. Die vorgelegten Ergebnisse müssen allerdings zum jetzigen Zeitpunkt nur als eine Arbeitshypothese verstanden werden, bis sie durch zusätzliche neue Daten in der Zukunft verifiziert werden können. Nichtsdestoweniger hat unser Beitrag zwei wichtige Fragen aufgeworfen, die bei den zukünftigen Ausgrabungen und Forschungen berücksichtigt und bei Möglichkeit auch beantwortet werden sollten: 1) wie ist das tatsächliche Verhältnis der Besiedlung zur Grenze des Trnava Lößplateaus, und 2) welche Rolle spielt die Wasserscheide zwischen den Flüssen Donau und Waag für die Struktur der Siedlungsareale im mittleren Neolithikum.